

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ПОРТРЕТ СТУДЕНТА-ПЕРШОКУРСНИКА

Товкач І.Є.

Педагогічний інститут, Київський університет імені Бориса Грінченка

У статті проаналізовано ряд психологічних особливостей студентського віку; розкрито психолого-педагогічні умови адаптації студента першого курсу з метою збалансувати, поліпшити і гармонізувати рівень його навчання і особистісного зростання як майбутнього фахівця дошкільної освіти.

Ключові слова: психічний розвиток, психологічні особливості, студентський вік, перший курс, адаптація, навчання, психолого-педагогічні умови та інше.

Постановка проблеми. Варто зазначити, що проблема психічного розвитку людини, становлення людської особистості є однією з найскладніших проблем педагогіки і психології. Саме у студентському віці закладаються якості майбутнього фахівця. Тому незважаючи на величезний накопичений досвід, і в сьогоденні питання особистісного становлення студента в аспекті його професійної діяльності має постійно знаходитися в центрі уваги вищої школи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові основи психічного розвитку людини і можливостей її навчання було закладено К. Ушинським. Однак ще до середини минулого століття в психолого-педагогічній науці вважалося, що людина після досягнення зрілості (від 20 років і далі) перебуває в стані «психічної закам'янілості» й перестає бути здатною до навчання. У сьогоденні проблеми розвитку, навчання і виховання зрілої людини на всіх етапах її життєвого шляху досліджуються андрагогікою і педагогічною антропологією та іншими науками. Зокрема, вікова психологія як самостійна галузь знань ґрунтується на вченні про психічний розвиток людини протягом усього життя, про закономірності та ґрунтується на знанні загальних можливостей психіки, що розвивається, узгоджуватися із внутрішніми її тенденціями, враховуючи позицію кожної людини [1].

Теоретичний аналіз психолого-педагогічних джерел з теми дослідження дозволив констатувати активний інтерес до нього, що висвітлювали в своїх дослідженнях зарубіжні та вітчизняні науковці: А. Адлер, Б. Ананьєва, Е. Аркін, К. Альбуханова-Славська, І. Кон, Д. Богоявленська, Е. Зеєр, Т. Кудряцева, Б. Ломов, С. Максименко, В. Небиліцина, О. Поддьяков та багато ін. Загальні положення про значення урахування чинників психічного розвитку молодшої людини в сучасному освітньому процесі розглядаються у роботах українських дослідників: Г. Балла, І. Білої, В. Кузьменко, С. Максименко, А. Палія, М. Смільсон, Н. Чепелевої та ін.). На сучасному етапі особливого значення набуває потреба особистісного підходу щодо формування особистості

фахівця-професіонала, розвитку його професійної самосвідомості (Г. Беленька, І. Дубровіна, Л. Долинська, С. Максименко, В. Огнев'юк, М. Смільсон, Н. Чепелева та ін.).

Саме в період навчання молода людина вступає в життєво необхідні відносини з довкіллям і з людьми, що є основою засвоєння культурного досвіду людства, необхідною умовою формування розумових якостей, її самостійності, ініціативності, творчості. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває зазначена проблема, оскільки її успішне розв'язання дає можливість суттєво підвищити ефективність підготовки молодих фахівців сучасної освіти.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Недостатньо розробленими залишаються питання щодо характеристики психологічних особливостей студентського віку; визначення комплексної системи оптимальних психолого-педагогічних умов адаптації студента першого курсу з метою збалансувати, поліпшити і гармонізувати рівень його навчання та реалізувати особистісно зорієнтований підхід у особистісному зростанні, оскільки стає можливим проведення роботи з кожним конкретним студентом, враховуючи його інтереси, можливості, нахили, розкриваючи його здібності тощо.

Мета статті. Головною метою цієї статті є охарактеризувати психологічні особливості першокурсників та розкрити психолого-педагогічні умови адаптації студента першого курсу з метою збалансувати, поліпшити і гармонізувати рівень його навчання і особистісного зростання.

Виклад основного матеріалу. Здійснено теоретико-методологічний аналіз стану досліджуваного питання. Робота виконана в традиціях вітчизняної наукової школи. Так відомим є факт, що рушійними силами розвитку психіки людини як суб'єкта діяльності, як особистості є *внутрішні суперечності*. Г. Костюк виділяє такі основні суперечності: розходження між новими потребами, цілями, прагненнями особистості та досягнутим нею рівнем оволодіння засобами, необхідними для їх задоволення; розходження між новими пізнавальними цілями і наявними способами дій; розходжен-

ня між досягнутим рівнем розвитку індивіда й способом його життя; розходження між очікуваним, бажаним майбутнім і теперішнім [2].

Навчання й виховання сприяють переборенню внутрішніх суперечностей. Так, суперечності між новими вимогами діяльності і несформованими вміннями й навичками, що постійно виникають у ході навчальної діяльності учнів (або студентів) розв'язуються через оволодіння новими способами дій, більш досконалими операціями й прийомами розумової діяльності. Так професійно-навчальна діяльність виникає у старшому шкільному віці (15-17 років) і продовжується у студентські роки.

Далі розглянемо деякі психологічні особливості саме студентського віку. Студентський вік (17-23 роки) охоплює і пізньодитячий, юнацький період, і частину дорослого етапу в розвитку і становленні людини.

Зазначимо, що поняття «студент» (у перекладі з лат. – це той, хто навчається, старанно працює, оволодіває знаннями) як особистість, що перебуває на конкретній стадії розвитку, може характеризуватися такими вимірами: психологічним (характер, темперамент, воля, здібності); біологічним (фізичні дані, тип вищої нервової діяльності, безумовні рефлексії, інстинкти). Ці чинники детерміновані спадковістю і вродженими задатками; соціальним середовищем (місце в соціумі, національність).

Саме студентський вік характеризується найбільш сприятливими умовами для психологічного, біологічного і соціального розвитку. В цей період найвища швидкість пам'яті, реакції, пластичність у формуванні навичок. В особистості на цьому етапі домінують становлення характеру та інтелекту. Активно розвиваються морально-ціннісні й естетичні почуття. Швидко освоюються соціальні ролі дорослого: громадянські, професійні, економічні, сімейні. Формуються і закріплюються схильності, інтереси. Визначаються життєві цілі й прагнення. Досягається високий рівень розвитку фізичних та інтелектуальних сил, активно зростають творчі можливості, збагачується емоційно-чуттєвий зміст, розквітає зовнішня привабливість. Все це часто спричинює у молодих людей дещо ейфорійні, ілюзорні уявлення про невичерпність і безмежність такого стану й приводить до нераціонального, безцільного, безплідного розтрачання власних фізичних і духовних сил.

Саме в студентському віці відбувається перегляд ціннісно-духовних категорій, аксіологічна переорієнтація. Посилюється усвідомленість, об'єктивна позитивізація мотивів поведінки. Формуються й зміцнюються позитивні особистісні риси – відповідальність, почуття обов'язку, цілеспрямованість, наполегливість, самостійність, уміння регулювати свої почуття, бажання, схильності. Варто зазначити, що на думку психологів, до 20-ти років здатність

людини до повносвідомої регуляції своєї поведінки остаточно ще не сформована. Тому інколи мають місце невмотивовані прояви негативної поведінки, неадекватних дій, протиправних вчинків. Але студентський вік – це і пора активної *самооцінки*. Вона може бути об'єктивною, завищеною і заниженою. Характерними для людини із заниженою самооцінкою є занижена самоповага, нестійка власна думка про себе, намагання приховати від оточення своє справжнє "Я", виконати роль, яка, на її думку, буде більш прийнятною й ефективною у конкретному середовищі. Молоді люди такого типу підвищено чутливі й ранимі. Вони більш болісно реагують на критику, насмішки, зневагу, осудження. Для них характерні закритість, самоізоляція, схильність до віртуального спілкування зі світом, самотність.

Отже, студентський вік, є сенситивним періодом для розвитку основних життєвих можливостей. Саме тому особливій уваги, турботи і допомоги потребують студенти-першокурсники. Умови життя і навчання у вищому навчальному закладі (далі ВНЗ) різко відрізняються від шкільних. У студентів першокурсників відбувається злам багаторічного, звичного стереотипу. Перехід від прямої опіки шкільних педагогів і батьків до статусу відносної самостійності породжує низку труднощів. Викликані вони передусім значними відмінностями у засобах, формах, методах і прийомах навчання. У школі учня постійно контролює, спонукає і страшує вчитель і батьки. Студент, вступаючи у ВНЗ часто живе окремо від батьків, не має постійного контролю з боку педагогів, тому йому здається, що у ВНЗ можна відносно тривалий період нічого не вчити, самостійно не працювати і ніхто за це не спитає. Такі можливості створюють у частини першокурсників ілюзію, що у ВНЗ можна вчитися, не напружуючись. Ці ілюзії швидко розвіюються під час першої сесії: більш здібні студенти за рахунок вікової витривалості, доброї уваги, пам'яті, мислення розвинутого мовлення, а деякі студенти – за рахунок добрих безперервних зубрінь, шпаргалок, підказок і поблажливості позиції викладача долають цей бар'єр, а частина з них стає академічними боржниками. Щоб цього не трапилось, надзвичайно важливо у перші ж дні навчання розкрити перед першокурсниками зміст усіх труднощів, проблем, ілюзій, особливостей, з якими вони можуть зіткнутися. Потрібно навчити вчорашнього школяра самостійно навчатися, конспектувати лекції, готуватися до семінарсько-практичних занять, працювати з першоджерелами, з великими масивами інформації, довідниками, словниками, хрестоматіями та іншими паперовими та електронними носіями, робити презентації тощо.

Студентам, які проживають у відриві від сім'ї, треба допомогти в налагодженні побуту в гуртожитку, виробленні оптимального режи-

му навчання і відпочинку. Також не менш особливу увагу слід приділити харчуванню, санітарно-гігієнічним умовам, в яких знаходяться студенти в аудиторіях, бібліотеках, сидінні за комп'ютером, проживають у гуртожитках тощо, допомогти у веденні самостійних фінансових справ, щоб вистачало грошей на проїзд, харчування, дозвілля тощо. Важливо зазначити, що спеціальні дослідження і практичний досвід показують, що неуспішність, окремі психологічні зриви не обов'язково є наслідками несумлінності чи слабких базових знань студента на першому курсі. Причиною девіацій у поведінці та негативних результатів навчання, можуть бути нездатність контролювати і реально оцінювати себе і свої дії, невміння жити без постійної опіки, раціонально розподіляти бюджет часу, неготовність до самостійного навчання, недостатня сформованість почуття обов'язку і відповідальності.

На нашу думку, значні можливості для пришвидшення і зменшення болісності адаптації до нових умов перебування, підвищення якості навчання першокурсника містить модульно-рейтингова система, яка дає змогу систематично контролювати й оцінювати хід навчання, своєчасно коригувати упущення і відхилення, підтримувати рівномірне напруження зусиль протягом семестру, уникати стресів і перенапружень у період чергової сесії.

Переконані, що для швидкої й оптимальної адаптації студента у ВНЗ тому, хто цим займається (куратор, викладачі кафедр, методист навчального відділу, директор та його заступники та ін.), важливо знати умови життя, інтереси, плани на перспективу першокурсника, мотиви вибору спеціальності, рівень самооцінки, здатність свідомого регулювання поведінки, здібності, схильності, життєвий досвід тощо.

Так на початку навчального року було проведено індивідуальне опитування студентів першого курсу спеціальності «Дошкільна освіта». Мета – отримати інформацію про індивідуально-психологічні особливості студента, яка була б корисна педагогам, психологам. Ця інформація може допомогти у з'ясуванні психологічних причин складнощів у навчанні і окремих студентів, у визначенні особливостей розвитку їх інтересів, здібностей, сформованості особистісних утворень.

Так респондентам у кількості 35 осіб було запропоновано дати відповідь на 3 запитання: 1. Хто ви? 2. Яка ви? 3. Що ви більше всього любите робити?

На запитання «Хто ви?» більшість студентів уособлюють себе як людину, дівчину, на третій позиції – як особистість і лише на останній позиції – як студента ВНЗ. Але серед опитаних були й особливі відповіді: «громадянин», «творча людина», і така: «Я – квітка (піон)».

На друге запитання «Яка ви?» відповіді респондентів були більш різноманітними. На-

ведемо приклади: «життєрадісна», «добра», «щира», «позитивна», «особлива (з родзинкою)», «активна», «цілеспрямована», «вірна», «спокійна», «справедлива», «гарна», «висока», «чесна», «відкрита», «чемна», «хороша», «маленька», «комунікативна», «імпульсивна», «любляча», «розумна», «ввічлива», «я холерик», «натхненна», «квітуча» тощо.

Третє запитання «Що ви більше всього любите робити?» об'єднало відповіді більшості студентів: Хочу «спати», «слухати музику», «гуляти з друзями на свіжому повітрі», «їсти», «їсти солоденьке», «готувати», «фотографувати» й «фотографуватись», «дивитися фільми», значно менше було наступних відповідей: «співати», «танцювати», «читати книжки», «дізнатися щось новеньке» тощо. І було лише дві відповіді на третє запитання: «Хочу працювати з дітьми», «проводити час з дітьми».

Отже, знання індивідуальних особливостей студента, на основі яких будується система включення його в нові види діяльності і нове коло спілкування з однолітками, науковцями, практиками, дає можливість уникнути дезадаптаційного синдрому, зробити процес пристосування у нових умовах навчання рівним і психологічно комфортним.

Однією з необхідних умов успішної діяльності студента першого курсу є засвоєння нових для нього особливостей навчання, що знімає відчуття внутрішнього дискомфорту і блокує виникнення конфлікту із новим для нього середовищем. Протягом початкових курсів складається студентський колектив, формуються навички і уміння раціональної організації розумової діяльності, усвідомлюється покликання до вибраної професії, виробляється оптимальний режим праці, дозвілля і побуту, встановлюється система роботи з самоосвіти і самовихованню професійно значущих якостей особистості.

Важливо вказати, що *успішність адаптації студента першого курсу у ВНЗ* значною мірою залежить від розуміння й уваги до розв'язання цієї проблеми з боку педагогів, психологів. Доцільними у навчальному закладі є такі заходи: зустрічі ректора з усіма першокурсниками у перші тижні навчання, щоб дати доброзичливі батьківські поради, настанови і застереження; представників тих кафедр, які читатимуть навчальні дисципліни студентам протягом навчального року, закріплення за студентами старшокурсників тієї ж спеціальності; індивідуальна, індивідуально-групова і групова робота куратора кожної групи та зв'язок з батьками студентів; спеціальні заходи служби психологічної допомоги; увага з боку заступника директора інституту з питань виховної роботи, включення бажаючих студентів до участі в громадському житті інституту, співпраця із студентським самоврядуванням тощо.

Важливим є студентоцентроване навчання та викладання, що переміщує свою увагу від викладача до студента, надаючи студентові можливість самостійного осягнення матеріалу, пошуку інформації та обговорення його з викладачем. Окрім відвідування лекцій та читання книг студентами, активно застосовуємо такі види робіт та методи навчання: пошук відповідних матеріалів у бібліотеці та он-лайн; складання резюме прочитаних матеріалів; навчання постановці проблем, а також вирішенню проблем, поставлених лектором; проведення міні-досліджень, написання звітів, письмових робіт тощо; групова робота в ході семінарсько-практичних занять над проектом, проблемою; конструктивна критика інших, урахування критичних зауважень з боку колег і самооцінювання; керівництво підгрупою, активна участь у груповій роботі [4].

Звернемося й зарубіжного досвіду. Так, Дуглас Браун (Н. Douglas Brown) у праці «Навчання за принципами. Інтерактивний підхід» («Teaching by Principles. An Interactive Approach») [5], відзначаючи, що кожен викладач виконує різні ролі в освітньому процесі, систематизує їх так: викладач-контролер, викладач-режисер, викладач-менеджер, викладач-фасилітатор (Термін «фасилітація» походить від англійського дієслова «facilitate» – «полегшувати, сприяти, допомагати, просувати»), викладач-порадник. Учений стверджує, що в залежності від мети освітньої діяльності і рівня підготовки студентів викладач може вибрати для себе будь-яку домінуючу роль. Проте він повинен намагатись відійти від великої кількості директивних вказівок і виховуючих настанов, щоб звільнити студентів від повної залежності (від викладача, підручника, плану заняття тощо), підвищити внутрішню мотивацію і освітній рівень студентів [5, с. 166-168]. Джон Еллер (John Eller), професор Державного університету Сент-Клауду (St. Cloud State

University), штат Міннесота, США в монографії «Ефективна групова фасилітація в освіті» («Effective Group Facilitation in Education: How to Energize Meetings and Manage Difficult Groups») [6] пропонує теоретичні основи фасилітації; практичні поради, шаблони, аналіз конкретних ситуацій, а також рекомендації до подолання конфліктів у спілкуванні з групами батьків, викладачів і співробітників, адміністраторів, різних команд, які працюють у сфері освіти.

Тому переконані, що викладач ВНЗ в роботі з студентами також має брати на себе роль фасилітатора (спеціальний вид педагогічної діяльності), який організовує навчання не для не обміну інформацією і знаннями. Він є скоріше супровідником навчальної групи в їхньому особистому розвитку; він заохочує людей ділитися своїми ідеями, ресурсами і думками, мислити критично, щоб розв'язати певну проблему, прийти до спільного рішення, підвищити майстерність. Фасилітатор не бере прямої участі в обговоренні проблеми, але несе відповідальність за якісне виконання завдання.

Висновки і пропозиції. На основі аналізу й узагальнення матеріалу з досліджуваної проблеми було з'ясовано, що знання індивідуальних особливостей студента, на основі яких будується система включення його в нові види діяльності і нове коло спілкування з однолітками, науковцями, практиками, дає можливість уникнути дезадаптаційного синдрому, зробити процес пристосування у нових умовах навчання рівним і психологічно комфортним; виокремлено психолого-педагогічні умови адаптації студента першого курсу з метою збалансувати, покращити та гармонізувати рівень його навчання та особистісного зростання.

Перспективами подальших досліджень є обґрунтування методичних рекомендацій для викладачів, психологів в роботі з студентами спеціальності «Дошкільна освіта».

Список літератури:

1. Вікова практична психологія (конспект лекцій). Частина I / Укл. І.А. Фоменко. – Дніпропетровськ: НМетАУ, 2007. – 56 с.
2. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес: психічний розвиток особистості / За ред. Л.М. Проколієнко. – К.: Рад. школа, 1989. – 608 с.
3. Особистість студента і соціокультурне середовище університету в суспільному контексті. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. – 2 червня 2017 р., м. Київ: Вступне слово В.І. Рябенка. – Київ, 2017. – 153 с.
4. Рашкевич Ю.М. Болонський процес та нова парадигма вищої освіти : монографія / Ю.М. Рашкевич. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2014. – 168 с.
5. Brown D.H. Teaching by Principles. An Interactive Approach to Language Pedagogy: 4th edition / D.H. Brown. – NY: Pearson Education, 2015. – 280 p.
6. Eller J. Effective Group Facilitation in Education: How to Energize Meetings and Manage Difficult Groups / J. Eller. – Thousand Oaks, CA: Corwin Press, 2004. – 224 p.

Товкач И.Е.

Педагогический институт,
Киевский университет имени Бориса Гринченко

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЙ ПОРТРЕТ СТУДЕНТА-ПЕРВОКУРСНИКА

Аннотация

В статье проанализированы ряд психологических особенностей студенческого возраста; раскрыты психолого-педагогические условия адаптации студента первого курса с целью сбалансировать, улучшить и гармонизировать уровень его обучения и личностного роста как будущего специалиста дошкольного образования.

Ключевые слова: психическое развитие, психологические особенности, студенческий возраст, первый курс, адаптация, обучение, психолого-педагогические условия и другое.

Tovkach I.Ye.

Pedagogical Institute, Borys Grinchenko Kyiv University

PSYCHOLOGICAL PORTRAIT OF THE STUDENT OF THE FIRST COURSE

Summary

The article analyzes a number of psychological peculiarities of the student's age; the psychological and pedagogical conditions of the student's adaptation of the first year are described in order to balance, improve and harmonize the level of education and his personal growth as a future specialist in pre-school education.

Keywords: mental development, psychological features, student's age, first year, adaptation, education, psychological and pedagogical conditions, and others.